

*Sławomir Majszyk*¹

Ministerstwo Spraw Zagranicznych/Ministry of Foreign Affairs

e-mail: majszyki@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4003-8906

PRAWO DO ZAWIERANIA UMÓW MIĘDZYNARODOWYCH PRZEZ STOLICĘ APOSTOLSKĄ

THE TREATY MAKING CAPACITY OF THE HOLY SEE

Abstract

The Holy See is a specific (*sui generis*) subject of the international law. The acknowledgement of the international legal personality is related to the possession of legal capacity and the capacity of legal international proceedings. The Holy See is regarded as a sovereign subject of international law, which has its own rights and obligations concerning international relations. It has the right to send and receive the minister resident (*ius legationis*), to participate in conferences and to be member of international organizations (*ius foederum*), as well as the treaty making capacity (*ius tractatum*). One of the principal formal contexts in which the question of international legal personality arises is the capacity to make treaties and agreements valid on the international legal plane. The *ius tractatum* possessed by the Holy See is not only based on theoretical consideration of international law principles, but has also been amply attested to by the actual practice of states over a very long period.

---

¹ Artykuł prezentuje poglądy autora dotyczące kwestii podmiotowości prawnomiędzynarodowej i prawa zawierania umów międzynarodowych przez Stolicę Apostolską. Artykuł nie przedstawia stanowiska Ministerstwa Spraw Zagranicznych w tej sprawie.

KEYWORDS

Holy See, international legal personality, international agreement, concordat, treaty making capacity

SŁOWA KLUCZOWE

Stolica Apostolska, podmiotowość prawnomiędzynarodowa, umowa międzynarodowa, konkordat, prawo zawierania umów międzynarodowych

Kwestia podmiotowości prawnomiędzynarodowej wywołuje wiele kontrowersji, zwłaszcza w zakresie ustalenia, jakie podmioty są uznawane za podmioty prawa międzynarodowego. W praktyce państw i w nauce prawa międzynarodowego dominuje pogląd, że Stolica Apostolska jest podmiotem prawa międzynarodowego. Wyjaśnienie, jaki status prawny ma Stolica Apostolska nie jest tylko kwestią teoretyczną, gdyż w trakcie konferencji międzynarodowych oraz podczas negocjacji i podpisywania umów międzynarodowych zdarzają się próby kwestionowania pozycji Stolicy Apostolskiej. W artykule poddano analizie, jakie prawa i obowiązki oraz jaką zdolność zaciągania zobowiązań międzynarodowych ma Stolica Apostolska w świetle prawa międzynarodowego.

Jednym z istotnych atrybutów podmiotowości międzynarodowej jest posiadanie zdolności traktatowej, tj. prawa do zawierania umów międzynarodowych (*ius tractatum*). Ustalenie, jaką zdolność traktatową ma Stolica Apostolska, jaka jest jej podstawa prawna i w jaki sposób jest ona wykorzystywana zarówno w relacjach dwustronnych, jak i w relacjach wielostronnych, jest głównym przedmiotem rozważań w tym artykule.

STOLICA APOSTOLSKA JAKO SZCZEGÓLNY (*SUI GENERIS*) PODMIOT PRAWA MIĘDZYKARODOWEGO

Podmiotem prawa międzynarodowego jest ten, kto posiada prawa i obowiązki w sferze stosunków międzynarodowych oraz zdolność do nabywania praw i obowiązków międzynarodowych. W praktyce państw i w nauce prawa międzynarodowego przyjmuje się, że posiadanie jedynie praw i obowiązków międzynarodowych nie jest wystarczające, niezbędna jest zdolność do zaciągania zobowiązań². Uznaje się, że podmiotami prawa międzynarodowego są państwa

² R. Bierzanek, J. Simonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1985, s. 121.

i organizacje międzynarodowe międzyrządowe, a także ruchy walczące o niepodległość, powstańcy i strony wojujące³. Konwencja wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r.⁴, mająca zastosowanie do traktatów między państwami, potwierdza pośrednio, że istnieją inne podmioty prawa międzynarodowego niż państwa. W art. 3 wskazuje się, że „Konwencji nie stosuje się do porozumień międzynarodowych, zawartych między państwami a innymi podmiotami prawa międzynarodowego lub między innymi takimi podmiotami prawa międzynarodowego”. W nauce prawa międzynarodowego uważa się, że użyte sformułowanie „inne podmioty prawa międzynarodowego” odnosi się zwłaszcza do organizacji międzynarodowych, ale także do Stolicy Apostolskiej.

Konwencja o prawach i obowiązkach państw, podpisana w Montevideo dnia 26 grudnia 1933 r. wskazała trzy elementy składające się na państwo: terytorium, ludność i władzę państwową⁵. Komisja Arbitrażowa do spraw Jugosławii (Komisja Badintera) potwierdziła, że państwo jest społecznością złożoną z terytorium i ludności, poddaną zorganizowanej władzy państwowej. Jednakże, aby taki organizm mógł funkcjonować w stosunkach międzynarodowych, powinien być uznany przez innych uczestników społeczności międzynarodowej.

Stolica Apostolska nie spełnia wszystkich wymogów uznania za państwo, nie ma bowiem własnego terytorium ani stałej ludności. Nie może być ona uznana jako organizacja międzynarodowa, nie należą do niej inne państwa. Stolica Apostolska jest podmiotem prawa międzynarodowego *sui generis*. Jej szczególnie charakter jest przede wszystkim związany z misją Kościoła katolickiego na świecie, który ma swoją specyficzną organizację nie pochodzącą z woli państw, mającą charakter suwerenny. Coraz częściej wskazuje się, że czynnikiem decydującym o podmiotowości Stolicy Apostolskiej jest posiadanie przez nią suwerenności duchowej i doczesnej⁶. W przeciwieństwie do państw, którym przyznaje się

---

³ W nauce prawa międzynarodowego wskazuje się, że ruchy walczące o niepodległość, powstańcy, strony wojujące mogą być w określonych okolicznościach traktowane jako posiadające podmiotowość międzynarodową. W pewnym zakresie podmiotem prawa międzynarodowego może być nawet jednostka, która jednakże nie posiada prawa do zawierania umów międzynarodowych.

⁴ Konwencja wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r., weszła w życie 27 stycznia 1980 r., Dz.U. z 1990 r., nr 74, poz. 439. Obecnie 116 państw, w tym Polska i Stolica Apostolska (od 1977 r.), jest stroną tej Konwencji.

⁵ Konwencja o prawach i obowiązkach państw została podpisana przez 19 sygnatariuszy i ratyfikowana przez 16 państw amerykańskich. Weszła ona w życie 26 grudnia 1934 r., [www.https://www.ilsa.org/jessup15Montevideo%20Convention.pdf](http://www.ilsa.org/jessup15Montevideo%20Convention.pdf) (dostęp: 12.12.2020 r.). Mimo że Konwencja ma charakter regionalny, stanowi ona punkt odniesienia w prawie międzynarodowym do określenia warunków uznania danego podmiotu za państwo. Jako warunek uznania za państwo Konwencja wymienia także zdolność do utrzymywania stosunków z innymi państwami niezależnie od woli innych podmiotów prawa międzynarodowego. Jednakże ta cecha jest raczej konsekwencją podmiotowości prawnomiędzynarodowej, a nie jej przesłanką.

⁶ J. Krukowski, *Podstawowe problemy prawa konkordatowego*, „Studia Prawnicze” 1996, nr 1–4, s. 114

podmiotowość prawnomiędzynarodową z uwagi na spełnienie trzech wymaganych przesłanek, podmiotowość Stolicy Apostolskiej jest uznawana ze względu na zwierzchność papieską wobec Kościoła katolickiego i jego wiernych na całym świecie oraz jej suwerenność duchową. Stolica Apostolska reprezentuje wspólnotę religijną o charakterze uniwersalnym, która współpracuje z innymi członkami społeczności międzynarodowej na wielu forach międzynarodowych. W XI i XII Raporcie przekazanym w 1983 r. Komitetowi ONZ do spraw Eliminacji Dyskryminacji Rasowej Stolica Apostolska tak określiła swoją pozycję: „Stolica Apostolska, posiadając swoją nadzwyczajną naturę wśród członków społeczności międzynarodowej i będąc suwerennym podmiotem prawa międzynarodowego, pełni misję o charakterze wybitnie religijnym i moralnym, niosąc uniwersalne przesłanie i działając z niewielkiego obszaru (...)”⁷.

Według prawa kanonicznego Stolica Apostolska oznacza Biskupa Rzymu i Kurię Rzymską, tj. zespół urzędów powołanych do kierowania Kościołem powszechnym oraz jego misją na całym świecie⁸. Aby zrozumieć istotę tej instytucji, należy pokrótce przywołać zdarzenia historyczne, które miały wpływ na jej obecny kształt. W praktyce państw przez wieki Państwo Kościelne korzystało z międzynarodowej podmiotowości prawnej. W 1870 r. po upadku Państwa Kościelnego i włączeniu jego terytorium do zjednoczonych Włoch Stolica Apostolska została pozbawiona podstawy terytorialnej. Papież utrzymał jednak swoją suwerenność zarówno w sferze duchowej, jak i honorowej, mimo braku suwerenności terytorialnej lub prawnej⁹. Przyjęta wtedy teoria suwerenności duchowej przewidywała, że Kościół katolicki jest instytucją historycznie starszą niż państwa, a Stolica Apostolska jest jedynym uprawnionym podmiotem do sprawowania władzy w sensie religijnym nad wiernymi Kościoła katolickiego¹⁰. Wytworzyła się wówczas praktyka międzynarodowa, według której Stolica Apostolska była traktowana jako podmiot prawa międzynarodowego, pomimo braku suwerenności terytorialnej. Państwa uznawały prawo Stolicy Apostolskiej do wysyłania i przyjmowania przedstawicieli dyplomatycznych (*ius legationis*), zawierania umów międzynarodowych (*ius contractuum*), świadczenia mediacji w sporach między państwami. Traktaty Laterańskie między Stolicą Apostolską a Włochami

⁷ XI i XII Raport Stolicy Apostolskiej dla Komitetu ONZ do spraw Eliminacji Dyskryminacji Rasowej, CERD/C/226/Add.6 (1983), Summary Record, 991 posiedzenie Komitetu ONZ do spraw Eliminacji Dyskryminacji Rasowej, UN Doc. CERD/C/SR.991 (1983).

⁸ Zgodnie z Kanonem 361: „Przez Stolicę Apostolską lub Stolicę Świętą rozumie się w niniejszym kodeksie nie tylko Biskupa Rzymskiego, lecz także, o ile nie wynika co innego z natury rzeczy lub kontekstu, Sekretariat Stanu, Radę Publiczną Spraw Kościoła, jak również inne instytucje Kurii Rzymskiej”, Kodeks Prawa Kanonicznego (Codex Iuris Canonici Auctoritate Joannis Pauli PP.II), promulgowany 27 stycznia 1983 (kanon.1983.12.4).

⁹ J. Czaja, *Prawnomiędzynarodowy status Watykanu*, Warszawa 1983, s. 57.

¹⁰ Teoria suwerenności duchowej została rozwinięta w kilku encyklikach papieża Leona XIII. Miała ona na celu zapewnienie Stolicy Apostolskiej warunków do pełnienia misji duchowej – niezależności od innych państw i samostanowienia w sprawach wewnętrznych.

podpisane w dniu 11 lutego 1929 r.¹¹ stworzyły wyraźną podstawę prawną funkcjonowania Stolicy Apostolskiej. Zgodnie z art. 2 Traktatu Laterańskiego: „Włochy uznają suwerenność Stolicy Apostolskiej w sprawach międzynarodowych jako właściwy atrybut pozostający w zgodzie z jej tradycjami i wymogami jej misji wobec świata”. Utworzone na podstawie Traktatu Laterańskiego Państwo Miasto Watykan jest podmiotem prawa międzynarodowego, gdyż posiada elementy konstytutywne państwa: terytorium, ludność, władzę państwową. Jego głównym celem jest zapewnienie właściwych warunków funkcjonowania Stolicy Apostolskiej. W praktyce międzynarodowej Państwo Miasto Watykan jest uznawane za państwo. Realizuje ono w ograniczonym zakresie atrybuty wynikające z podmiotowości prawnomiędzynarodowej¹². Oba podmioty łączy wspólny organ – osoba Papieża – Biskupa Rzymu. Traktat Laterański wyraźnie wskazuje na suwerenną władzę Stolicy Apostolskiej nad Państwem Miastem Watykan. Zgodnie z art. 3 tego Traktatu: „Włochy uznają pełną własność, wyłączne zwierzchnictwo i suwerenną władzę i jurysdykcję Stolicy Apostolskiej nad Watykanem teraz utworzonym (...)”.

W nauce prawa międzynarodowego wykształciły się dwie koncepcje określające charakter relacji między Stolicą Apostolską a Państwem Miastem Watykan. Według teorii monistycznej istnieje jedynie jedna instytucja posiadająca podmiotowość prawnomiędzynarodową. Według teorii dualistycznej istnieją dwa odrębne podmioty prawa międzynarodowego. P. Bogacki wskazuje, że Stolica Apostolska jest „tytulariuszem zarówno Kościoła katolickiego, jak też Państwa Watykańskiego jako ich wspólny nadrzędny organ [przy czym] raz występuje jako tytulariusz podmiotowości Kościoła, a raz jako tytulariusz Państwa Miasta Watykanu”¹³. Według W. Góralczyka i S. Sawickiego oba podmioty „są ze sobą nierozzerwalnie związane m.in. osobą papieża (...) oraz faktem, że Watykan jest tylko narzędziem i gwarantem swobody wykonywania obowiązków przez Stolicę Apostolską”¹⁴. Traktaty Laterańskie przyznające Stolicy Apostolskiej suwerenność w sprawach międzynarodowych i ustanawiające Państwo Miasto Watykan za podmiot prawa międzynarodowego są umowami dwustronnymi wiążącymi ich strony, ale zasady tam zawarte są powszechnie akceptowane w praktyce międzynarodowej przez

¹¹ Pierwszy Traktat ustanowił Państwo Miasto Watykan (Stato Della Citta del Vaticano) znajdujące się pod suwerenną władzą Stolicy Apostolskiej oraz uznał suwerenność i niezależność Stolicy Apostolskiej, drugi Traktat jest konkordatem, a trzeci Traktat jest Konwencją finansową. Traktaty Laterańskie weszły w życie 7 czerwca 1929 r.

¹² Państwo Miasto Watykan zawiera umowy międzynarodowe głównie z Włochami, uczestniczy w konferencjach międzynarodowych, jest członkiem niektórych organizacji międzynarodowych, w tym Światowego Związku Pocztowego (UPU), Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego (ITU), Międzynarodowej Organizacji Telekomunikacji Satelitarnej (ITSO), Europejskiej Organizacji Łączności Satelitarnej (EUTELSAT).

¹³ P. Bogacki, *Stolica Apostolska jako podmiot prawa międzynarodowego*, Warszawa 2009, s. 55–56.

¹⁴ W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe w zarysie*, Warszawa 2015, s. 135.

społeczność międzynarodową. Można więc mówić o dwóch podmiotach prawa międzynarodowego: Stolicy Apostolskiej i Państwie Mieście Watykan.

Kwestią sporną jest podstawa prawna podmiotowości prawnomiędzynarodowej Stolicy Apostolskiej. Wydaje się, że podmiotowość prawnomiędzynarodowa Stolicy Apostolskiej opiera się przede wszystkim na jej wyjątkowej roli duchowej i jest instrumentem służącym do realizacji celów Kościoła katolickiego. R. Araujo zauważa, że „powszechnie rozumie się, że podmiotowość prawnomiędzynarodowa wynika z jej religijnego, moralnego i duchowego autorytetu i misji w świecie, w przeciwieństwie do spraw czysto doczesnych”¹⁵. Taki charakter podmiotowości Stolicy Apostolskiej wynika z Traktatów Laterańskich zawartych w 1929 r. między Stolicą Apostolską a Włochami, w których wskazuje się na potrzebę zapewnienia Stolicy Apostolskiej całkowitej niezależności dla właściwej realizacji jej misji duchowej na świecie. Podmiotowość prawnomiędzynarodowa Stolicy Apostolskiej może być uzasadniona też tym, że jest ona uznawana przez inne podmioty za pełnoprawny podmiot międzynarodowy. J. Crawford uważa, że „uznanie wielu państw jest ważnym dowodem potwierdzającym podmiotowość prawnomiędzynarodową Stolicy Apostolskiej tak, że dziś nie można temu zaprzeczyć”¹⁶.

W tym kontekście warto przytoczyć orzeczenie Włoskiego Sądu Kasacyjnego w sprawie *Pieciukiewicz v. Watykan* dotyczące wypłaty wynagrodzenia z tytułu pracy w charakterze tłumaczki i prezenterki w rosyjskiej sekcji Radia Watykańskiego. W tej sprawie sąd uznał immunitet jurysdykcyjny Stolicy Apostolskiej. Według sądu immunitet jurysdykcyjny Stolicy Apostolskiej opiera się na ogólnych zasadach prawa międzynarodowego oraz na postanowieniach Traktatu Laterańskiego z 1929 r., który wskazuje na suwerenność Stolicy Apostolskiej w stosunkach międzynarodowych w odniesieniu do wymogów wykonywania przez Stolicę Apostolską jej „misji w świecie”¹⁷.

ATRYBUTY PODMIOTOWOŚCI PRAWNOMIĘDZYKARODOWEJ STOLICY APOSTOLSKIEJ

Z podmiotowości prawnomiędzynarodowej wynika prawo do zawierania umów międzynarodowych (*ius tractatum*), prawo do wysyłania i przyjmowania

¹⁵ R. Araujo, J. Lucal, *Papal Diplomacy and the Quest for Peace. The Vatican and international organizations from the early years to the League of Nations [Dyplomacja papieska i poszukiwanie pokoju. Watykan i organizacje międzynarodowe od wczesnych lat do Ligi Narodów]*, Ave Maria Florida 2004, s. 4–5.

¹⁶ J. Crawford, *The Creation of States in International Law [Utworzenie państw w prawie międzynarodowym]*, Oxford 1979, s. 158–159.

¹⁷ W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004, s. 217–218.

przedstawicielei dyplomatycznych (*ius legationis*), prawo do udziału w konferencjach międzynarodowych i w organizacjach międzynarodowych oraz prawo udziału w rozwiązywaniu sporów międzynarodowych.

W świetle prawa międzynarodowego każdy podmiot prawa międzynarodowego ma prawo do zawierania umów międzynarodowych. Prawo Stolicy Apostolskiej do zawierania umów międzynarodowych nie zostało określone w Traktatach Laterańskich ani w innej umowie międzynarodowej. Stolica Apostolska, angażując się we współpracę międzynarodową w wielu obszarach, często korzysta z tego prawa. Zawiera zarówno umowy dwustronne regulujące sytuację prawną Kościoła katolickiego w innych państwach (konkordaty), jak i umowy, porozumienia niemające charakteru religijnego. Posiadanie takiego uprawnienia przez Stolicę Apostolską zostało potwierdzone w praktyce międzynarodowej. Bardziej szczegółowe przedstawienie aktywności Stolicy Apostolskiej w tym zakresie będzie miało miejsce w dalszej części tego artykułu.

Podmiotowość prawnomiędzynarodowa Stolicy Apostolskiej wyraża się także w korzystaniu z prawa legacji. Obecnie Stolica Apostolska utrzymuje stosunki dyplomatyczne ze 180 państwami, w tym z Polską (od dnia 17 lipca 1989 r.). Stolica Apostolska wysyła swoich przedstawicieli dyplomatycznych i przyjmuje przedstawicieli państw obcych na zasadzie wzajemności, chociaż są wyjątki od tej zasady¹⁸.

Stolica Apostolska bierze także udział w ważnych konferencjach międzynarodowych, m.in. uczestniczyła w konferencjach dotyczących prawa dyplomatycznego, prawa konsularnego, prawa dotyczącego traktatów, prawa morza, zagadnień ludności i rozwoju oraz praw kobiet.

Stolica Apostolska stale współpracuje z wieloma organizacjami międzynarodowymi. Współpraca ta przybrała różne formy. W niektórych organizacjach międzynarodowych jest ona stałym członkiem lub stałym obserwatorem, w innych organizacjach biorą udział jej specjaliści przedstawiciele. Stolica Apostolska jest stałym obserwatorem przy ONZ¹⁹. Przyjmuje się, że Stolica Apostolska jest członkiem organizacji międzynarodowych ze względu na swoją misję duchową. W sprawach doczesnych lub technicznych w pracach organizacji międzynarodowych uczestniczy Państwo Miasto Watykan. W praktyce trudno jest jednak rozdzielić sprawy religijne od spraw doczesnych. Jako zasadę przyjmuje się, że Stolica Apostolska zawiera umowy międzynarodowe i bierze udział w pracach

---

¹⁸ Stolica Apostolska utrzymuje również stosunki dyplomatyczne z Unią Europejską, Zako-
nem Maltańskim i Palestyną. Większość przedstawicielstw dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej
zostało ustanowionych na szczeblu nuncjatur. Przedstawiciele Monako, Palestyny i Zakonu Mal-
tańskiego są akredytowani przy Stolicy Apostolskiej bez wzajemności.

¹⁹ W 1964 r. Papież Paweł VI powołał Stałego Obserwatora Stolicy Apostolskiej przy ONZ
w Nowym Jorku, a w 1967 r. Stałego Obserwatora przy Biurze ONZ w Genewie. Stolica Apo-
stolska jest także obserwatorem w organizacjach wyspecjalizowanych ONZ, w Radzie Europy
i w Organizacji Państw Amerykańskich.

organizacji międzynarodowych, chyba że wyraźnie zaznaczono, że daną umową jest związane Państwo Miasto Watykan²⁰.

Stolica Apostolska wnosi też istotny wkład w rozwiązywanie sporów międzynarodowych, w tym w drodze mediacji lub arbitrażu między stronami sporu. W kilku sprawach starania mediacyjne Stolicy Apostolskiej dotyczące rozwiązania sporów między państwami okazały się skuteczne.

Stolica Apostolska angażuje się we współpracę międzynarodową w różnych dziedzinach, jej działania nie są ograniczone tylko do sfery religijnej. Korzysta z praw przysługujących podmiotowi prawa międzynarodowego w sferze stosunków międzynarodowych.

ZDOLNOŚĆ DO ZAWIERANIA UMÓW MIĘDZYNARODOWYCH W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Jednym z podstawowych atrybutów podmiotowości międzynarodowej jest posiadanie zdolności do zawierania umów międzynarodowych. Tego uprawnienia nie należy jednak traktować jako elementu stanowiącego o podmiotowości prawnomiędzynarodowej. Posiadanie prawa do zawierania umów międzynarodowych potwierdza istnienie podmiotowości prawnomiędzynarodowej danego podmiotu. Stronami umów międzynarodowych mogą być podmioty prawa międzynarodowego: państwa, organizacje międzynarodowe, a także ruchy narodowowyzwoleńcze, strony wojujące, powstańcy. Jednostki, które w wąskim zakresie posiadają podmiotowość prawnomiędzynarodową, nie korzystają z prawa do zawierania umów międzynarodowych.

Kwestia zdolności traktatowej państw i organizacji międzynarodowych została uregulowana odpowiednio w Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, sporządzonej w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r. i w Konwencji wiedeńskiej między państwami a organizacjami międzynarodowymi oraz między organizacjami międzynarodowymi, sporządzonej w Wiedniu dnia 21 marca 1986 r.²¹. Obie Konwencje nie odnoszą się do sytuacji, gdy umowę międzynarodową zawarto

---

²⁰ Stolica Apostolska jest członkiem Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (IAEA), Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OESCE), Konferencji Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD), Międzynarodowego Instytutu Unifikacji Prawa Prywatnego (UNIDROIT), Organizacji Własności Intelektualnej (WIPO), Organizacji ds. Zakazu Broni Chemicznej (OPCW), Organizacji ds. Traktatu o całkowitym zakazie prób jądrowych (CTBTO) i w Międzynarodowym Komitecie Medycyny Wojskowej (ICMM).

²¹ Konwencja wiedeńska o prawie traktatów między państwami a organizacjami międzynarodowymi oraz między organizacjami międzynarodowymi, sporządzona w Wiedniu dnia 21 marca 1986 r. Konwencja nie weszła jeszcze w życie. Polska nie podpisała i nie ratyfikowała tej Konwencji.

z pogwałceniem ograniczeń zdolności traktatowej strony. Jak twierdzi M. Frankowska, do tych sytuacji „odnosi się prawo zwyczajowe, zgodnie z którym umowy takie są nieważne z mocy prawa”²².

ZDOLNOŚĆ STOLICY APOSTOLSKIEJ DO ZAWIERANIA UMÓW MIĘDZYNARODOWYCH W ŚWIETLE KONWENCJI WIEDŃSKIEJ O PRAWIE TRAKTATÓW

Konwencja wiedeńska o prawie traktatów nie kodyfikuje całego prawa traktatowego. Zgodnie z art. 3 tej Konwencji jej postanowienia są wiążące dla państw stron, natomiast nie stosuje się ich do porozumień zawartych między państwami a innymi podmiotami prawa międzynarodowego oraz między tymi innymi podmiotami. W praktyce międzynarodowej moc wiążąca umów tego rodzaju jest uznawana.

J. Sozański zauważa, że zdolność traktatowa innych podmiotów niż państwa i organizacje międzynarodowe zależna jest od charakteru konkretnego podmiotu²³. Spośród innych podmiotów takie prawo przysługuje Stolicy Apostolskiej. J. Czaja wskazuje, że „Konwencja ma zastosowanie do umów zawieranych przez Stolicę Apostolską, które są typem umowy między państwem a podmiotem prawa międzynarodowego wtedy, gdy podlegają one jakiegokolwiek normie prawa międzynarodowego, istniejącej niezależnie od Konwencji, potwierdzonej (sformułowanej) w Konwencji”²⁴. Można więc stwierdzić podmiotowość innego podmiotu niż państwo, jeśli ta podmiotowość będzie wynikać z innego źródła prawa międzynarodowego, np. ze zwyczaju. Udział Stolicy Apostolskiej w konferencji międzynarodowej przygotowującej Konwencję wiedeńską o prawie traktatów był oparty na zwyczaju wskazującym na jej zdolność do zawierania umów międzynarodowych.

W trakcie prac nad opracowaniem Konwencji o prawie traktatów Komisja Prawa Międzynarodowego potwierdziła, że Stolica Apostolska jest podmiotem prawa międzynarodowego uprawnionym do zawierania umów międzynarodowych. Komisja Prawa Międzynarodowego stwierdziła, iż „zasadą prawa międzynarodowego jest, że podmioty inne niż państwa mogą posiadać podmiotowość prawnomiędzynarodową i zdolność do zawierania umów międzynarodowych. Stolica Apostolska posiadała prawo do zawierania umów międzynarodowych nawet wtedy, gdy nie wykonywała zwierzchnictwa terytorialnego przed zawarciem Traktatu Laterańskiego z 1929 roku. Obecnie, gdy istnieje Państwo

²² M. Frankowska, *Prawo traktatów*, Warszawa 2007, s. 56.

²³ J. Sozański, *Współczesne prawo traktatów*, Warszawa 2005, s. 23.

²⁴ J. Czaja, *Prawnomiędzynarodowy...*, s. 128.

Watykańskie pod zwierzchnictwem terytorialnym Stolicy Apostolskiej, umowy są zawierane nie ze względu na zwierzchnictwo terytorialne nad Państwem Watykańskim, ale w imieniu Stolicy Apostolskiej, która istnieje niezależnie od tego Państwa²⁵.

Mając na uwadze art. 3 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów oraz stanowisko Komisji Prawa Międzynarodowego przedstawione w trakcie prac przygotowawczych do tej Konwencji, należy przyjąć, że podmiotowość Stolicy Apostolskiej została potwierdzona przez panujący zwyczaj jeszcze przed podpisaniem i ratyfikacją tej Konwencji. To oznacza, że wymieniony wyżej artykuł Konwencji znajduje zastosowanie wobec Stolicy Apostolskiej jako podmiotu prawa międzynarodowego. Prawo Stolicy Apostolskiej do zawierania umów międzynarodowych nie budzi wątpliwości.

UMOWY MIĘDZYNARODOWE ZAWIERANE PRZEZ STOLICĘ APOSTOLSKĄ

Praktyka w zakresie zawierania umów międzynarodowych oraz udziału Stolicy Apostolskiej w pracach organizacji międzynarodowych jest zróżnicowana. Jest to związane z podwójną rolą, w jakiej może występować Papież w stosunkach międzynarodowych: jako głowa Kościoła katolickiego i jako przywódca Państwa Miasta Watykan²⁶. Umowy międzynarodowe mogą być zawierane przez Stolicę Apostolską lub przez Państwo Miasto Watykan. W sprawach politycznych i duchowych stroną umów międzynarodowych jest zazwyczaj Stolica Apostolska, m.in. jest stroną Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych, sporządzonej w Wiedniu dnia 18 kwietnia 1961 r.²⁷, Konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych, sporządzonej w Wiedniu dnia 24 kwietnia 1983 r.²⁸, Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzonej w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r.²⁹, Konwencji o zakazie stosowania tortur oraz innego

²⁵ Komentarz do art. 2 projektu Konwencji o prawie traktatów, Raport Komisji Prawa Międzynarodowego z 11. sesji z dnia 26 czerwca 1959 r., UN Doc. A/CN.4/SER.A/1959/Add.1, "Yearbook of International Law Commission" 1959, Vol. II, § 7, s. 96.

²⁶ A. Wyrozumska, *Umowy międzynarodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006, s. 102.

²⁷ Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, sporządzona w Wiedniu dnia 18 kwietnia 1961 r., weszła w życie dnia 24 kwietnia 1964 r., Dz.U. z 1965 r., nr 37, poz. 232. Obecnie 192 państwa, w tym Polska, są stronami tej Konwencji.

²⁸ Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych, sporządzona w Wiedniu dnia 24 kwietnia 1983 r., weszła w życie dnia 19 marca 1967 r., Dz.U. z 1982 r., nr 13, poz. 98. Obecnie 180 państw, w tym Polska, jest stroną tej Konwencji.

²⁹ Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r., weszła w życie dnia 16 listopada 1994 r., Dz.U. z 2002 r., nr 59, poz. 543. Obecnie 168 państw, w tym Polska, jest stroną tej Konwencji.

okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania³⁰, Konwencji o prawach dziecka³¹. Natomiast w sprawach podatkowych i celnych, dotyczących łączności, w sprawach terytorialnych lub w innych sprawach podobnego rodzaju stroną umów międzynarodowych jest zazwyczaj Państwo Miasto Watykan.

W trakcie prac przygotowawczych do Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów Komisja Prawa Międzynarodowego, definiując pojęcie „traktat”, stwierdziła, że „pojęcie »traktat« używane w projekcie artykułów obejmuje tylko umowy międzynarodowe zawarte między dwoma i większą liczbą państw lub innymi podmiotami prawa międzynarodowego. To wyrażenie »inne podmioty prawa międzynarodowego« odnosi się do traktatów zawartych z:

(a) organizacjami międzynarodowymi,

(b) Stolicą Apostolską, która zawiera traktaty na takiej samej zasadzie jak państwa i

(c) innymi podmiotami międzynarodowymi takimi jak powstańcy, które w niektórych okolicznościach mogą zawierać traktaty”.

W trakcie dalszych prac nad projektem tej Konwencji Komisja Prawa Międzynarodowego poczyniła podobną uwagę: „wyrażenie »inne podmioty prawa międzynarodowego« przede wszystkim obejmuje organizacje międzynarodowe, w celu usunięcia wszelkich wątpliwości Stolicę Apostolską i inne szczególne podmioty, jak powstańcy, które są uznawane za podmioty prawa międzynarodowego”³².

Stolica Apostolska posiada więc zdolność traktatową podobną do zdolności traktatowej państw i w związku z tym może zawierać każdą umowę międzynarodową, tak jak państwa. Z państwami są zawierane umowy w sferze religijnej, zwane konkordatami oraz inne umowy o treści pozareligijnej. Przybierają one różne nazwy: umowy zasadniczej, traktatu, układu, porozumienia, konwencji, porozumienia, *modus vivendi*.

Stolica Apostolska bierze także udział w negocjowaniu, podpisaniu i ratyfikowaniu wielu międzynarodowych umów wielostronnych, które regulują różne obszary współpracy międzynarodowej. Aktywność Stolicy Apostolskiej w zakresie zawierania umów międzynarodowych nie ogranicza się więc tylko do sfery religijnej.

³⁰ Konwencja o zakazie stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r., weszła w życie 26 czerwca 1987 r., Dz.U. z 1989 r., nr 63, poz. 378. Obecnie 171 państw, w tym Polska, jest stroną tej Konwencji.

³¹ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., weszła w życie 2 września 1990 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526. Obecnie 196 państw, w tym Polska, jest stroną tej Konwencji.

³² Komentarz do art. 3 projektu Konwencji o prawie traktatów, Raport Komisji Prawa Międzynarodowego z 11. sesji z dnia 26 czerwca 1959 r., UN Doc. A/CN.4/SER.A/1959/Add.1, “Yearbook of International Law Commission” 1959, Vol. II, § 2, s. 96.

KONKORDAT JAKO UMOWA MIĘDZYNARODOWA W SFERZE RELIGIJNEJ

Konkordat jest zawierany przez dwa suwerenne i niezależne podmioty prawa międzynarodowego na zasadzie równości stron w duchu wzajemnej współpracy. Jedną stroną umowy jest Stolica Apostolska jako zwierzchnik Kościoła katolickiego na świecie, a drugą stroną – państwo zainteresowane współpracą³³. Stolica Apostolska nie zawarła konkordatu ze wszystkimi państwami, z którymi utrzymuje stosunki dyplomatyczne³⁴. Według P. Bogackiego do tej pory zostało podpisanych i ratyfikowanych ponad 400 konkordatów³⁵.

Nazwa „konkordat” jest zwykle stosowana do umów dwustronnych zawieranych przez Stolicę Apostolską w sprawach religijnych i w sprawach związanych z funkcjonowaniem Kościoła katolickiego w danym państwie. W przeszłości umowa tego rodzaju nie zawsze była określana jako konkordat. Przybierała ona różne nazwy w zależności od okoliczności lub celu umowy oraz woli stron, np. układ, konwencja, traktat, pakt, *modus vivendi*.

Zgodnie z art. 2 ust. 1a Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów „traktatem jest międzynarodowe porozumienie między państwami, zawarte w formie pisemnej i regulowane przez prawo międzynarodowe, niezależnie od tego, czy jest ujęte w jednym dokumencie czy w dwóch lub więcej dokumentach, i bez względu na jego szczególną nazwę”. Umowy międzynarodowe mogą mieć różne nazwy, przyjmowane zgodnie z ich charakterem i tradycją. Przyjęcie określonej nazwy przez strony umowy międzynarodowej nie wpływa na jej charakter prawny.

Konkordat zwykle reguluje formy wyznawania religii, sprawy finansowe i ekonomiczne, sprawy własnościowe, naukę religii, skutki cywilne małżeństw zawieranych według prawa kanonicznego, subsydia państwowe dla Kościoła, prawo papieża do mianowania biskupów i inne sprawy związane z relacjami między Kościołem a władzą państwową. Zakres praw przyznanych Kościołowi i sposób uregulowania relacji dwustronnych w konkordatach różni się.

W nauce prawa międzynarodowego obserwuje się różne podejścia dotyczące zakresu zagadnień regulowanych przez konkordat i oceny jego charakteru. Według jednego poglądu kwestie duchowe/kościelne nie powinny być regulowane w umowie międzynarodowej, lecz w porozumieniu niemającym charakteru wiążącego. W odróżnieniu od porozumienia niewiążącego prawnie, umowa

³³ H. Köck, *Die völkerrliche Stellung des Heiligen Stuhls Dargestellt an seinen Beziehungen zu Staaten und internationalen Organisationen [Miejsce Stolicy Apostolskiej w prawie międzynarodowym. Relacje z państwami i organizacjami międzynarodowymi]*, Berlin 1975, s. 316–318. H. Köck zauważyła, że Stolica Apostolska zawarła także konkordat z Organizacją Wyzwolenia Palestyny w 2000 r., a później z „Państwem Palestyną” w 2015 r.

³⁴ C. Ryngaert, *The legal status of the Holy See*, „Goettingen Journal of International Law” 2011, Vol. 3, s. 845.

³⁵ P. Bogacki, *Stolica Apostolska...*, s. 120.

międzynarodowa zawiera zwykle różnego rodzaju zobowiązania oraz reguluje kwestie polityczne i ekonomiczne między członkami społeczności międzynarodowej. Według innego poglądu zagadnienia regulowane przez konkordat powinny być przedmiotem umowy międzynarodowej. Takie podejście jest zgodne z praktyką międzynarodową. Zazwyczaj konkordat odnosi się nie tylko do kwestii religijnych, lecz także politycznych, kulturalnych i edukacyjnych istotnych dla stron umowy. Dla ustalenia charakteru tego dokumentu nie ma znaczenia, że konkordat reguluje sprawy związane z funkcjonowaniem Kościoła katolickiego w danym państwie oraz inne powiązane z tym zagadnienia. Konkordat jest zgodnym oświadczeniem woli stron umowy jako podmiotów prawa międzynarodowego, jego materia jest regulowana przez prawo międzynarodowe. Konkordat, jak każda umowa międzynarodowa, jest negocjowany, podpisywany, ratyfikowany, a w razie potrzeby zmieniany zgodnie z wolą stron i powszechnie przyjętą procedurą traktatową. W większości państw, w tym we Włoszech, w Niemczech, Austrii, Polsce i Kolumbii konkordaty stanowią część krajowego porządku prawnego lub zostały wydane akty prawne w celu ich wykonania. Twierdzenie, że konkordat jest porozumieniem niewiążącym prawnie, nie znajduje uzasadnienia w praktyce państw³⁶. Kwestia charakteru prawnego konkordatu była niejednokrotnie przedmiotem orzeczeń sądów krajowych. Tytułem przykładu można przytoczyć orzeczenie w sprawie *Biskup w Pińsku v Sidlik*³⁷ dotyczące najmu nieruchomości należącej do Kościoła katolickiego. Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r.³⁸, potwierdził prawo Kościoła do własności nieruchomości, ale przyznawał państwu prawo wywłaszczenia nieruchomości na cele publiczne. Powód twierdził, że akt prawny dotyczący najmu nieruchomości nie ma zastosowania do nieruchomości Kościoła. W orzeczeniu Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej uznał konkordat za umowę międzynarodową, wskazując, że „reguluje on wyłącznie stosunki między Państwem Polskim a Kościołem katolickim, a nie relacje na podstawie prawa prywatnego”. Konkordat nie jest właściwy do oceny kwestii ochrony praw najemców, która została uregulowana w akcie prawa krajowego.

Pod względem formy konkordat nie odbiega od innych umów międzynarodowych z wyjątkiem niewielkich odrębności, które nie mają wpływu na jego charakter prawny: jedną ze stron zawsze będzie Stolica Apostolska; umowa ta reguluje prawa i obowiązki, które nie mogą być nałożone na państwa trzecie (ze względu na jego dwustronny charakter); ponadto konkordat, inaczej niż w przypadku

---

³⁶ T. Maluwa, *The treaty-making capacity of the Holy See in theory and practice: A study of the ius tractum of a non state entity*, "Comparative and International Law Journal of Southern Africa" 1987, Vol. XX, s. 173.

³⁷ "Annual Digest of Public International Law cases" (1933–1934), s. 401.

³⁸ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., wszedł w życie dnia 2 sierpnia 1925 r., Dz.U. nr 72, poz. 501.

innych umów międzynarodowych, nie jest rejestrowany przez Sekretarza Generalnego ONZ³⁹.

Zgodnie z intencją stron konkordat, podobnie jak inne umowy międzynarodowe, tworzy stałe i długotrwałe relacje między stronami oparte na zasadzie równości. Obie strony konkordatu uznają go za umowę międzynarodową i zobowiązują się do wykonania jego postanowień zgodnie z zasadą dobrej wiary i zasadą respektowania umów międzynarodowych. Konkordat wywołuje, tak jak inne umowy międzynarodowe, skutki prawne dla obu stron umowy. Powyższe ustalenia potwierdzają, że konkordat jest niewątpliwie umową międzynarodową.

Prawo do zawierania umów międzynarodowych Stolicy Apostolskiej ma więc nie tylko uzasadnienie teoretyczne w prawie międzynarodowym, ale wynika także z długoletniej praktyki międzynarodowej.

PODSUMOWANIE

Stolica Apostolska jest szczególnym (*sui generis*) podmiotem prawa międzynarodowego, powszechnie uznanym przez społeczność międzynarodową. Nie jest ani państwem, ani organizacją międzynarodową. Jej podmiotowość prawnomiędzynarodowa nie wiąże się, tak jak w przypadku państw, z przymiotem terytorialności, lecz jest wynikiem praktyki państw i powszechnego uznania przez społeczność międzynarodową zwierzchności papieża nad wiernymi Kościoła katolickiego na całym świecie. Stolica Apostolska posiada swój odrębny status prawny w świetle prawa międzynarodowego, powszechnie przyjęty w praktyce międzynarodowej. Jest aktywnym i pełnoprawnym uczestnikiem społeczności międzynarodowej pełniącym istotną rolę we współczesnym świecie.

Stolica Apostolska ma atrybuty przysługujące podmiotowi prawa międzynarodowego w sferze stosunków międzynarodowych: korzysta z prawa legacji, z prawa do zawierania umów międzynarodowych, prawa do udziału w konferencjach międzynarodowych i w organizacjach międzynarodowych, bierze udział w rozwiązywaniu sporów międzynarodowych.

Nie ulega wątpliwości, że Stolica Apostolska posiada zdolność do zawierania umów międzynarodowych (*ius tractatum*) na podobnych zasadach jak państwa i z tego uprawnienia często korzysta. Stolica Apostolska wykorzystuje swoją

---

³⁹ Jedynie konkordat między Stolicą Apostolską a Łotwą został zarejestrowany w Lidze Narodów w 1923 r. Zgodnie z art. 102 Karty Narodów Zjednoczonych, podpisanej w San Francisco dnia 26 czerwca 1945 r., Sekretarz Generalny ONZ rejestruje umowy międzynarodowe członków Organizacji. Karta Narodów Zjednoczonych weszła w życie dnia 24 października 1945 r., Dz.U. z 1947 r., nr 23, poz. 90, z późn. zm. Obecnie 193 państwa, w tym Polska, są stronami Karty Narodów Zjednoczonych.

zdolność traktatową nie tylko do zawierania umów międzynarodowych odnoszących się do sfery religijnej (konkordaty), lecz także w szerokim zakresie bierze udział w negocjowaniu i podpisaniu wielostronnych umów międzynarodowych. Uczestniczy również w konferencjach międzynarodowych i w pracach organizacji międzynarodowych, występując w zależności od sytuacji we własnym imieniu (zwłaszcza w odniesieniu do kwestii duchowych i politycznych) lub jako Państwo Watykan (zwłaszcza w sprawach materialnych i terytorialnych). Zdolność traktatowa Stolicy Apostolskiej oparta jest zarówno na teoretycznych podstawach, jak również jest potwierdzona praktyką państw trwającą od bardzo długiego czasu.

Charakterystycznym przejawem zdolności traktatowej Stolicy Apostolskiej jest zawieranie konkordatów, czyli umów dwustronnych o treści religijnej z państwami na całym świecie. Konkordat zazwyczaj reguluje całokształt stosunków między Stolicą Apostolską a danym państwem, w tym kwestie religijne, ale również kwestie polityczne, edukacyjne i kulturalne. Pod względem formy konkordat nie odbiega od innych umów międzynarodowych z wyjątkiem niewielkich odrębności wskazanych wyżej, które nie mają jednak wpływu na jego charakter prawny.

Stolica Apostolska, dysponując podmiotowością międzynarodową, w tym zwłaszcza prawem do zawierania umów międzynarodowych, bierze aktywny udział we współpracy międzynarodowej, promuje wartości oparte na doktrynie chrześcijańskiej, poszanowanie podstawowych praw człowieka oraz wspiera działania na rzecz utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

REFERENCES

Książki autorskie

- Araujo R., Lucal J., *Papal Diplomacy and the Quest for Peace. The Vatican and international organizations from the early years to the League of Nations [Dyplomacja papieska i poszukiwanie pokoju. Watykan i organizacje międzynarodowe od wczesnych lat do Ligi Narodów]*, Ave Maria Florida 2004
- Bierzanek R., Simonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1985
- Bogacki P., *Stolica Apostolska jako podmiot prawa międzynarodowego*, Warszawa 2009
- Crawford J., *The Creation of States in International Law [Utworzenie państw w prawie międzynarodowym]*, Oxford 1979
- Czapliński W., Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004
- Czaja J., *Prawno międzynarodowy status Watykanu*, Warszawa 1983
- Frankowska M., *Prawo traktatów*, Warszawa 2007
- Góralczyk W., Sawicki S., *Prawo międzynarodowe w zarysie*, Warszawa 2015
- Köck H., *Die völkerrliche Stellung des Heiligen Stuhls Dargestellt an seinen Beziehungen zu Staaten und internationalen Organisationen [Miejsce Stolicy Apostolskiej w prawie międzynarodowym. Relacje z państwami i organizacjami międzynarodowymi]*, Berlin 1975

Sozański J., *Współczesne prawo traktatów*, Warszawa 2005

Wyrozumska A., *Umowy międzynarodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006

Artykuły w czasopismach

Krukowski J., *Podstawowe problemy prawa konkordatowego*, „Studia Prawnicze” 1996, nr 1–4

T. Maluwa, *The treaty-making capacity of the Holy See in theory and practice: A study of the ius tractum of a non state entity [Zdolność do zawierania umów międzynarodowych w teorii i w praktyce, Studium ius tractum podmiotu niepaństwowego]*, “Comparative and International Law Journal of Southern Africa” 1987, Vol. XX

Ryngaert C., *The legal status of the Holy See [Status prawny Stolicy Apostolskiej]*, “Goettingen Journal of International Law” 2011, Vol. 3

Internet

XI i XII Raport Stolicy Apostolskiej dla Komitetu ONZ do spraw Eliminacji Dyskryminacji Rasowej, CERD/C/226/Add.6 (1983), Summary Record, 991 posiedzenie Komitetu ONZ do spraw Eliminacji Dyskryminacji Rasowej, UN Doc. CERD/C/SR.991, 1983

Raport Komisji Prawa Międzynarodowego z 11. sesji z dnia 26 czerwca 1959 r., UN Doc. A/CN.4/SER.A/1959/Add.1, “Yearbook of International Law Commission” 1959, Vol. II